

V. ZABORSKAITĖ

RAŠYTOJO BIOGRAFIJA — LITERATŪRINIO TYRINĖJIMO OBJEKTAS

Rašytojo, poeto gyvenimas plačiau publikai visados buvo įdomus, intriguojantis, keliantis smalsumą. Specifiniai jo sugebėjimai atrodė paslaptingi, jungia jo egzistenciją su nežemiškų, fantastinių jėgų pasauliu. Homeras, Kalidasa, minezingerių varžybos Vartburgo pilyje — tai vis legendiniai biografijų variantai. Pastangos kaupti kritiškai patikrintas žinias apie rašytojo gyvenimą siejosi irgi su filologijos ir istoriografijos aušra. Jos tęsėsi tol, kol biografizmas išaugo į vieną iš mokslinio literatūros tyrinėjimo metodų. Pozityvizmo ir postpozityvizmo biografijos modeliai buvo dvi skirtingos šio proceso viršūnės. Bet XX a. viduryje kūrinio tekstas ryžtingai atsistojo tyrinėjimų centre, ir interesas biografijai sunyko. Domėjimasis rašytojo gyvenimu ėmė atrodyti beveik kaip anachronizmas.

Tačiau pasirodo, kad tai buvo tik kraštinis švytuoklės mosto taškas — ji jau kyla priešinga kryptimi. Rašytojo biografija vėl kelia literatūrologijos susidomėjimą. Tiesa, tai nėra grįžimas nei į pozityvistinį, nei į V. Diltėjaus idėjų inspiruotą biografijos modelius, iš kurių pirmasis siekė sukaupti kuo daugiau duomenų apie „Erebtės, Erlertes, Erlebtes“, antrasis — stilizuoti asmenybės paveikslą heroizmo ir monumentalumo linkme. Neobiografizmą svarbiausiai reprezentuoja Ž. P. Sartro neužbaigtoji G. Flobero biografija, G. D. Peinterio knyga apie M. Prustą¹. Tai nestilizuotos biografijos, labai gausiai dokumentuotos, operuojančios psichanalizės metodais, sukomponuotos ne kaip „gyvenimas ir kūryba“, bet suvokiančios kūrybą kaip rašytojo gyvenimo branduolį ir šiam pajungiančios biografinę medžiagą.

Polemizuojant su „literatūros istorija be autorių“, teigiama, kad biografinis kontekstas įeina į kūrinio semantikos struktūrą: „Poeto gyvenimas <...> drauge su kūrinio sudaro pilną šio kūrinio reikšmę. Žinoma, nemanau tvirtinti, kad tam tikros meno kūrinio reikšmės <...> neatiskleidžia pačiame tekste <...>, bet autoriaus kūriniai, traktuojami kaip

¹ Sartre J. P. *L'Idiot de la Famille: Gustave Flaubert de 1821 a 1857.*—Paris, 1971, t. 1; Peinter G. D. Marcel Proust: *A Biography.*—London, 1959, vol. 1; 1965, vol. 2

visuma, apims daugiau reikšmių, o gyvenimo turinys, jeigu tą gyvenimą galime pažinti, suteiks šios visumos reikšmei dar didesnę svorį", — sako mitografinės kritikos atstovas L. A. Fydleris², kompensuodamas šios mokyklos praktikuojamą neasmeninį literatūros traktavimą. Jis būdingas taip pat ir struktūralistinėms kryptims, bet ir jų atstovų kai kuriuose darbuose rašytojo biografija randa vietos. Tarybinėje literatūrologijoje minėtina J. Lotmano parašyta įdomi A. Puškino biografija³. Prahos struktūralistai (J. Mukaržovskis) siūlo žiūrėti į rašytojo biografiją kaip į literatūrinio proceso grandį, leidžiančią atsizvelgti į jo subjektyvųjį aspektą. Būtent biografijoje atsiskleidžia pasirinkimo momentas, susiejantis literatūrinį tekstą su vienokiomis ar kitokiomis literatūros konvencijomis ir tradicijomis.

Įdomias sugestijas teikia literatūrinio proceso tyrinėjimai, žvelgiantys į rašytojo biografiją kaip į epochos literatūrinės kultūros komponentą⁴.

Atsakovoma požiūrio į biografiją kaip į absoliučiai individualią ir nepakartojamą, ieškoma principų, pagal kuriuos reikėtų atrinkti duomenis iš turimos rašytojo gyvenimo medžiagos. Teikiama daug reikšmės tam, kad atsiskleistų būtent rašytojo biografijai specifiniai dalykai, kad ji savo pobūdžiu netaptų analogiška, pavyzdžiui, mokslininko ar valstybės veikėjo biografijai.

Kiekvienos epochos literatūriniam gyvenime išskyla savitas rašytojo gyvenimo modelis, savitai suprstas jo socialinis vaidmuo. Ir kūrėjų, ir skaitytojų sąmonėje susiklosto tarsi koks rašytojo gyvenimo planas, jam atsiveriančių galimybių repertuaras, bet taip pat ir tam tikrų apribojimų sfera. Ateinantis į literatūrą debutantas įsijungia į tam tikrą situacijų sistemą: jis renkasi literatūrinės veiklos geografinę erdvę („centras" ar „periferija", „gimtinė" ar „svetimas kraštas"...), visuomeninę erdvę (veikti menininkų aplinkoje arba už jų organizacijų ribų, dalyvauti kurioje nors grupuotėje ar nedalyvauti...), jis seka „mokytoju" arba maištauja prieš tradicijas ir autoritetus. Panašios galimybės ir apribojimai jam atsiveria profesinės, politinės ar kitokios veiklos sferose. Pradedantysis žino, kad minėtose ir kitose panašaus pobūdžio situacijose jis taps visuomenės stebėjimo ir vertinimo objektu, kad gyvenimo pabaigoje jis gali „apsigauti šlove" arba „netekti garbės". Žodžiu, jis supranta, kad visuomenė pasilieka teisę vertinti jį ne tik už kūrinius, bet ir už tai, kas jis yra savo gyvenimu. Kiekviena asmenybė, besireiškianti viešumoje, netelpanti privataus gyvenimo sferoje, yra „raiški", „reiškianti". Tiesa, ne kiekviena asmenybė vienodai „raiški": gali būti tiek „semiotinis" asmenybės tipas,

² Fiedler L. A. Archetype and Signature: A Study of Relationship between Biography and Poetry.— Cituota pagal: Współczesna teoria badań literackich za granicą: Antologia. Kraków, 1976, t. 2, s. 329.

³ Лотман Ю. М. Александр Сергеевич Пушкин.— Л., 1981.

⁴ Žr.: Balcerzan Edw. Biografia jako język.— In: Biografia — Geografia — Kultura literacka. W., 1976; Sławiński J. Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego.— Ten pat.

ties „asemiotinis“ (B. Uspensio terminas)⁵. Pirmojo tipo rašytojas jau poreikį bendrauti su skaitytojais per savo biografiją — ar politinėmis manifestacijomis, ar autoriniais vakarais bei interviu, ar pagaliau bohemišku gyvenimo būdu ir ekstravagantiškais apdarais. Asemiotinis tipas viso to vengs, visas telksis kūryboje, čia matys vienintelę savo asmens realizaciją. Bet ir jis kurs visuomenės akyse tam tikrą mitą apie rašytoją: užsisklendusį, vienišą, paslaptinę, neprieinamą. Kad ir kaip ten būtų, gyvas menininkas negali redukuoti savo asmenybės tik į vieną funkciją — reikštis kūryboje. Jo biografija yra literatūrinio proceso, epochos literatūrinės kultūros elementas. Per rašytojo biografiją galime suvokti svarbius šios kultūros aspektus.

Rašytojo biografijos „paveikslas“ formuojasi ne vien iš realių poelgių. Gyvenimo faktai yra tarsi ataudai, besiklostantys ant apmatų, kuriuos sudaro kiekvienoje literatūrinėje epochoje egzistuojantis rašytojo, poeto mitas. Klasicizmo laikotarpiu — tai „kultūros žmogus“, romantizmo — „pranašas“, „dainius“, realizmo — „gyvenimo tyrinėtojas“ ir pan. Šitoks mitas kreipia, formuoja realių žmonių elgesį, lemia tą rašytojo „paveikslą“, kuris išlieka visuomenės atmintyje. Į jį įsijungia, nuspalvindami, paryškindami, įvairūs pasakojimai, anekdotai. Labai reikšminga yra autobiografija, kurioje rašytojas pats stilizuoja savo gyvenimą (nes autobiografija visados yra atranka ir stilizacija)⁶.

Tad kūryba ir biografija gali būti suprastos kaip dvi viena kitą papildančios dalyvavimo kultūroje formos, kaip analogiškos vertybės, nors realizuotos skirtingose plotmėse. Ne tik autorius gyvena savo kūrinyje, bet ir kūrinys — bent tam tikrą laiką — pratęsia savo egzistenciją rašytojo gyvenime⁷. O kai kuriais atvejais biografija tampa savarankiška vertybe, atstovaujanti tam tikram asmenybės tipui, vertybinei orientacijai, gyvenimo modeliui. „Rašytojas turi palikti tam tikrą savo paveikslą, kad po jo mirties žmonės galėtų jį išivaizduoti. Tasai paveikslas, ko gero, daugiau lemia populiarumą negu pati kūryba <...> Imkime, pavyzdžiui, Baironą arba Gėtę: jų paveiksiai turbūt ryškesni negu pati jų kūryba“, — sakė Chorchė Luisas Borchesas⁸.

Lietuvių literatūrologijoje rašytojo biografijos tyrinėjimai neturi nei gilesnių tradicijų, nei platesnių užmojų. Tam yra priežasčių, — pirmiausia, labai maža medžiagos: laiškų, dienoraščių, atsiminimų ir kitokios biografinės dokumentikos. Užtat dažniausiai remiamasi pozityvistinio pobūdžio rekonstrukcijomis ir neretai pasiekiami imponuojančių rezultatų (kaip iš pavienių detalių ir aplinkos duomenų meistriškai J. Lebedžio rekonstruotos M. Daukšos, S. Stanevičiaus biografijos). Trūksta literatūrologijos

⁵ Žr.: Успенский Б. А. Предварительные замечания к персоналогической квалификации. — Труды по знаковым системам. Тарту, 1965, т. 2.

⁶ Osęka A. Mitologia artysty. — W., 1975.

⁷ Žr.: Lapiński Z. Życie i twórczość czy dwie twórczości? — In: Biografia — Geografia — Kultura literacka.

⁸ Tokia pat tango istorija. — Literatūra ir menas, 1977, gruodžio 17.

kontaktų su dabartine psichologija⁹, be kurių šiuolaikinė biografija sunkiai išsivaizduojama. Pagaliau, trūksta atitinkamo visuomenės nusiteikimo, biografą kausto išgalėję įvairaus pobūdžio tabu.

Tačiau ledai pradeda judėti. Tai rodo V. Kuzmicko darbai, J. Žekaitės „Šatrijos Ragana“, R. Mikšytės Antano Baranausko gyvenimo tyrinėjimai, o taip pat mažesnės apimties ir specialesnio pobūdžio studijos, susijusios su biografika,— M. Lukšienės „Jono Biliūno laišakai“, A. Zalatoriaus „Vincoco Krėvės asmenybės bruožai“. Žodžiu, rašytojo biografija kaip tyrinėjimų objektas pradeda mūsų literatūrologijoje įgyti jai deramas teises.